

Benim Gözümde Liberal Düşünce Topluluğu

Mustafa Erdoğan*

Birkaç arkadaş, “Liberal Düşünce Topluluğu” adıyla bir araya gelişimizin üzerinden 10 yıl geçti. Daha önceki bireysel çalışmalarımızı da katarsak, Atilla Yayla ve benim için aşağı-yukarı onbeş yıllık, Kâzım Bey için ise şüphesiz çok daha uzun sürmüş bir emek demek bu. Ama ne emek!... Gerçekten de bu onbeş yıl bizim için çok yorucu ve sıkıntılı bir dönem oldu. Her birimiz neredeyse birer üniversite gibi çalışmak zorundaydık; hiç ara vermeden sürekli okumak, yazmak, çevirmek, anlatmak ve tartışmak zorundaydık. Üstelik bir de bütün bunları özgürlükçü fikirlere hiç de elverişli olmayan bir entellektüel ortamda ve kültürel çevrede yapmaya çalışmak vardı.

Mamafih, şahsen kendimi zaman zaman çok yorulmuş ve hatta çaresiz hissettimse de bu zorlu serüveni yaşamış olmaktan şikâyetçi değilim. Baştan beri birlikte olduğum ve sonradan bize katılan veya katkıda bulunan arkadaşların çoğunluğunun da aşağı yukarı aynı duygular içinde olduğunu biliyorum. Bunun temel nedeni, liberalizmin bizim için felsefi bir araştırma konusundan ibaret olmayıp, aynı zamanda gönülden bağlı olduğumuz özgürlük davasını temsil etmesi olsa ge-

rektir. En azından benim kişisel tecrübem bakımından, bu ikisi birbirine doğrudan doğruya bağlı. Yani, özgürlüğün fikriyatını araştırdıkça ve öğrendikçe onu bir dava olarak daha çok benimsedim.

Bu sürecin nirengi noktalarından, hatırlayabildiğim kadarıyla, biraz bahsetmek isterim.

Benim bireysel özgürlüğün değerini kavramamda gençlik dönemimdeki kişisel tecrübelerimin büyük bir etkisi oldu; ama benzer durumdaki birçok kişi gibi meselenin teorik yanını bütünlüğü içinde görmemi sağlayan ilk eser 80’li yıllar başlarında okuduğum J. Stuart Mill’in “Özgürlük Üstüne” kitabıdır. Liberalizmin felsefi bir program olarak ilgi odağım haline gelmeye başladığı o yıllarda, bu yönelişimin ilk meyvesi, galiba, 1984 yılında “akıl yolu birdir” diyen meşhur vecizeden duyduğum rahatsızlığın sevkiyle yazdığım (ve Yeni Forum’da yayımlanan) denemedir. Isaiah Berlin’in “ahlâkî çoğulculuk”unun farkına varıp öğrenmeye başlamam da aşağı yukarı aynı sıralardadır. Yine bu dönemde, Karl Popper’in “tarihselci” düşünceye yönelttiği keskin eleştiriler ve tarihselcilikle totaliterizm arasında kurduğu ilişki beni liberal temalara yönelten başka bir etken oldu. Ki aynı temanın biraz farklı bir yorumunu daha sonra yine I. Berlin’de ve bilâhare Ha-

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Öğretim Üyesi.

yek'te keşfettim. Birçoklarına belki ilgisiz gelecek ama, Thomas Kuhn'un *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* adlı kitabını okumam da bendeki tarihselcilik karşıtı ve çoğulcu tasavvur yanlısı eğilimi güçlendirdi.

Bu arada muhafazakâr düşünceye olan ilgimi de hâlâ koruyordum. "Hâlâ" değişimin nedeni, aile kökeni olarak muhafazakâr bir geçmişten gelmem. Ancak şu da var ki, politik olarak muhalif bir geleneğin içinde yetişmiş olmam sayesinde (Demokrat Parti'li bir aileden geliyordum) liberal-demokrat pozisyona zaten bir yatkınlığım vardı. Muhafazakâr aile kökenim nedeniyle 80 sonrası fikri yönelişimin başlarında muhafazakâr temalarla liberal temalar iç içe geçmişti. O yıllarda beraber olduğum *Yeni Forum* çevresi de bir yönüyle buna uygundu. Bu entellektüel iklimde, çağdaş muhafazakâr teorinin büyük temsilcisi Michael Oakeshott'un "Siyasette Akılcılık" başlıklı klâsik denemesini 1987 yılında çevirdim. Russel Kirk'ten ise daha önce haberdardım.

Bu dönemde entellektüel bakımdan en büyük avantajım, merhum hocamız Aydın Yalçın'ın çevresinde bulunmaktı. Gerçi birçok meselede –özellikle Türkiye söz konusu olduğunda– ondan farklı düşünüyordum ve zamanla aramızdaki fark iyice açıldı (Nitekim 1988 yılında askere giderken ayrıldığım *Yeni Forum*'un yayın kuruluna bir daha girmedim.); Fakat Aydın Yalçın gerçek bir entellektüeldi, çok okur ve okuduklarından bizi hem haberdar eder hem de yararlandırırdı. Kendisinden sadece kitap tavsiyesi değil ödünç kitap ve makale de alırdık (meselâ, Isaiah Berlin'in *Four Essays on Liberty* adlı kitabını ondan ödünç alarak okumuştum). Ayrıca, kendisini yakından tanımayıp zamanın "soğuk savaş" mantığı içinde uzaktan bilenlerin sandıklarının tam aksine, farklı fikirlerin *Yeni Forum*'da yayımlanmasına yardımcı olurdu. Hatta çok kere, aynı dergide

aynı konuyu kendisinininkine tamamen zıt bir açıdan değerlendiren yazılarımızı –üstelik *Yeni Forum*'un görüşü olarak– yan yana yayımlardık.

Bir ara, 1986 sonunda tanıştığım Sabahattin Sakman'ın tavsiyesi üzerine yoğun olarak Ayn Rand okudum. Onda beni en çok etkileyen, galiba, dokunulmaz birey hakları anlayışı oldu. Ama bu etkiden sıyrılmam uzun sürmedi; bunda Hayek aracılığıyla tanıştığım İskoç Aydınlanması geleneği belirleyici etken oldu. Ayrıca, *A Theory of Justice*'inden yaptığım çeviriler sayesinde de (kitabın toplam 30 sayfa tutarındaki 4 alt bölümü) John Rawls'la ciddi olarak 1986 yılında tanıştım. Onun sözleşmecî yöntemi kullanımındaki ustalığına büyük hayranlık duymuştum ama, ben daha çok 1988 veya 89'da okuduğum Robert Nozick'in teorisinden etkilendim. Bunların üstüne, Norman Barry'nin *Yeni Sağ* adlı kitabı geldi; bu kitap genel olarak neo-liberal fikriyat ve politikalar hakkında kafamı toparlamama yardımcı oldu. Ardından yine Barry'nin *Introduction'ını ve Classical Liberalism ve Libertarianism*'ini okudum. Ve tabii ki, J. Gray'in *Liberalism*'ini... Muray Rothbard'dan da galiba Barry'nin yazıları dolayısıyla haberdar oldum ve onun *For A New Liberty* adlı kitabının ilk bölümlerini okudum.

Yine aynı yıllarda yoğun bir şekilde Kant çevirileri (ve Kant'la ilgili çeviriler) okumaya başladım; bireysel otonomi düşüncesini içselleştirmeme ve felsefi argümanın ahlâkî boyutunun önemini kavramama onun büyük katkısı oldu. Ionna Kuçuradi'nin *Etik*'i bu ikinci noktaya ilişkin kavrayışımı geliştirdi (1989 yılında bu kitabı tanıtan bir yazıyı *Yeni Forum*'da yayımlamıştım.) Onun *İnsan ve Değerleri*'ni de daha önce Yahya S. Tezel'in tavsiyesi üzerine okumuş ve çok yararlanmıştım.

Şaşırtıcı bir nokta: *Kölelik Yolu* istisna edilirse, benim Hayek okumaya başlamam

daha sonradır, 1990'ların başlarına rastlar. Hayek'i okumaya beni teşvik eden Atilla Yayla idi. Atilla doğrudan doğruya liberal temaları çalışmaya benden sonra başlamıştı ve onun ilk okumalarının merkezinde Hayek vardı. Ne var ki, benim daha önce Hayek hakkında yaptığım dolaylı okumalardan, onda bana ters gelen bir taraf olduğu izlenimi edinmiştim. Bu galiba şöyle bir şeydi: Ben o zamana kadarki okumalarımın –özellikle de Kant'la ilgili olanlarının- etkisiyle kendime deontolojik-liberal bir tasavvur oluşturmuş, Ayn Rand'ın etkisiyle de neredeyse aşırı rasyonalist olmuşum. Bundan dolayı, Hayek'in sosyal teorisinin odağında yer alan “kendiliğinden düzen” ve “görünmez el” açıklamalarındaki “tabiatçı” (natüralistik) ve soyut aklın gücünden şüphe eden yan bendeki hem Kant'çı hem de Rand'çı eğilimle bağdaşmıyordu. Daha sonraki okumalarım sonucunda Hayek'in liberal düşünce geleneğinde sandığımdan çok daha önemli bir yeri olduğunu kavradıysam da, yine aynı okumalarım Hayek'çi liberalizmde deontolojik yaklaşıma ters gelen yanlar olduğuna ilişkin baştaki sezgimin tümüyle yanlış olmadığını da bana gösterdi.

Nihayet 1990 başlarında, o zamana kadarki okumalarım sonucunda ulaştığım sonuçların derli-toplu bir anlatımını sunan “Liberal Düşünce Geleneği” başlıklı uzun makaleyi yazdım ve yayımladım. Bu makaleyi “Siyasal Düşünce Liberal Gelenek” başlığıyla 1992 sonunda çıkan *Liberal Toplum Liberal Siyaset* adlı ilk kitabıma aldım. (Bu kitapla ilgili tatlı bir hatıram, Liberal Düşünce Topluluğu'nu oluşturma kararını aldığımız Pigalle'deki 25 Aralık 1992 günkü toplantıya katılan arkadaşlara onu ilk kitabım olarak takdim etmemdir.) “Liberal Düşünce Geleneği” 1990 Mayıs'ında *Yeni Forum*'da yayımlandığında, Türkçe literatürde liberal teori hakkında yazılmış sadece iki akademik makale vardı ki, ikisi de Ruhdan Yümer tarafından

kaleme alınmıştı: “Hayekçi Liberalizmin Temel İlkesi: Kanun Hakimiyeti” (1984) ve “Devlet Kuramında Liberal Temalar” (1987). Benim makalemi Atilla Yayla'nın klâsik liberalizmin tarihsel kökleri üzerinde yoğunlaşan *Liberalizm* (1992) adlı kitabı izledi. Galiba ertesi yıl da Kâzım Berzeg'in *Liberalizm, Demokrasi, Kapıkulu Geleneği* kitabı çıktı.

* * *

Liberalizm okumalarımın benim özgürlükçülüğü bir dava olarak benimseme eğilimimi kuvvetlendirdiğini söyledim ya, bu aslında ilginç bir entellektüel tecrübedir. Kafasında felsefi sorular olmayan ve bireysel tercihlerin fikir modalarına bağlı olarak değiştiğini zanneden kişilerin anlamakta zorlandığı bir şey var: Entellektüel bir tecrübe olarak dünya görüşü değişikliği “akşamdan sabaha” gerçekleşen bir şey değildir, bir bakıma dramatik bir süreçtir. Hayatın akışı içinde birçok şeyi okursunuz; etrafınızda olup-bitenlere bakarsınız; kişisel hayatınızda veya objektif çevrede etkilendiğiniz kritik olaylar meydana gelir; konuştuğunuz, temas halinde olduğunuz insanlarla tartışırsınız; bütün bunlar olurken kendinize itiraf ettiğiniz veya etmediğiniz çıkmazlarla karşılaşsınız; “şurada galiba yanıldım” veya “bak bu ne kadar da doğru, şimdiye kadar nasıl farkına varmamışım!” dersiniz... Belki en önemlisi, asıl yazarken düşünür ve kendi kendinizle tartışsınız. Bazan duygusal eğilimlerinizi fikir kalıbında rasyonalize edersiniz. Kimi zaman da sezgileriniz size yol gösterir, onun temellendirilmesi ise arkadan gelir. Ben 1982-83'lerden buyana bunların ve şu anda aklıma gelmeyen bunlar gibi başka birçok tecrübenin hepsini yaşadım.

Bugün geriye dönüp baktığımda, kırklı yaşların ortasındaki birisi için hiç de kısa olmayan bu hayat devremin hangi noktasında “liberal” olarak tanımlanabilecek duruma geldiğimi kesin olarak söylemem oldukça

zor. Çünkü, dediğim gibi, bu öyle “akşamdan sabaha” gerçekleşen bir şey değil. Yine de kabaca bir tarih vermem gerekirse, 1986-87 yılları diyebilirim. Tabii ki, bu tarihten sonra daha önceki liberal-olmayan kimi duyarlılıklarımı –meselâ muhafazakâr duyarlılığı- tümüyle terk ettiğimi söylersem bu doğru olmayabilir. Eskiden kalma etkiler –meselâ, kültürel muhafazakârlık, “sosyal devlet” sempatisi vb.- 1990’a kadar kısmen devam etmiştir. Buna karşılık, 1988’deki “liberal” pozisyonumla bugünkü arasında da hatırı sayılır farklılıklar vardır. Bunlardan belki de en önemlisi, rasyonalizmin o dönemde üzerimde bıraktığı ağır etkiyi zamanla hafifletmiş olmamdır. Rasyonalist eğilim, o tarihlerde Popper ve Berlin’in fikirlerinden izler taşıyan birisi için aslında bir “ara sapma” olarak görülebilirdi. Bu sapmayı, büyük ölçüde, Kant okumalarım ve Ayn Rand’dan o devrede çok etkilenmiş olmama bağlıyorum. Bugün ise sahici bir çoğulcu-özgürlükçü tasavvurun Ayn Rand’ın rasyonalist “objektivizm”iyle bağdaşmasının hiç de kolay olmadığını düşünüyorum.

O tarihten buyana düşünce dünyamda meydana gelen başka bir önemli değişiklik de piyasa ekonomisinin özgürlükçü bir toplum tasavvuru bakımından ne kadar vazgeçilmez olduğunu idrak etmem oldu. Başlangıçta, yaygın natüralistik piyasa açıklamalarının da etkisiyle, piyasa ekonomisini liberalizmin -arızî değilse de- ikincil bir unsuru olarak görme eğilimindeydim. Gerçi “kumanda ekonomisi-piyasa ekonomisi” karşıtlığını önemsiyordum ama, yine de piyasa ekonomisinin deontolojik olmaktan çok etkinlik-temelli olarak meşrulaştırılabileceğini düşünüyordum.

Öte yandan, 1990’lı yılların ortalarında Türkiye’nin gündemine giren çok-kültürlülük ve komüniteryenizm tartışması liberal teoriyi bu sorunlar etrafında kendi açından yeniden formüle etmeme yaradı ve bu amaçla 1997 yılında “Klâsik Liberalizmde Birey,

Topluluk, Toplum” ve “Çeşitlilik, Çoğulculuk ve Rekabetçi Federalizm” başlıklı iki makale yayımladım. Benim bu yazılardaki genel yaklaşımım biraz Will Kymlicka’ya, ama daha çok Chahdran Kukathas ve Noman Barry’ye yakındır. Ne yazık ki, Türkiye entelijansiyesi özellikle ikincisindeki felsefi-ahlâkî çabayı fark etmedi veya kavrayamadı; aynen Türkçe’de çok-kültürlülük konusundaki en dikkate değer eseri kaleme almış olan Melih Yürüşen’in çabasını fark etmediği veya edemediği gibi.

Buna benzer bir durum insan hakları meselesiyle ilgili olarak da ortaya çıktı. Türkçe’de bir felsefeci olan Ionna Kuçuradi’nin yazıları dışında zikre değer bir insan hakları teorisi kurma çabasının olmadığı bir ortamda, benim “İnsan Hakları Öğretisine Giriş” (1993) ve “İnsan Haklarına Kavramsal Bir Yaklaşım” (1998) başlıklı felsefi denemelerim boşa gitti denebilir. Oysa, Türk kamu hukukçuları o zamana kadar insan hakları meselesini esas itibarıyla bildiri ve kanun şerhleri düzeyinde veya yargı kararları ekseninde ele almış ve ne yazık ki hiçbir felsefi argümantasyon çabası ortaya çıkmamıştı. Bunun, bir yandan Türk hukukçu ve siyaset bilimcilerinin genellikle felsefi akıl yürütmeğe aşına ve yatkın olmamalarının, bir yandan da benim insan hakları meselesini liberteryen bir perspektifle ele almış olmamın Türkiye’nin genel kolektivist havasına uymamasının bir sonucu olduğunu sanıyorum.

Bu onbeş yıllık dönem boyunca liberal teoriyle ilgili olarak yazdıklarım bir bütün olarak baktığımda şunları rahatlıkla söyleyebilirim: Bu yazılarda liberalizmin temel felsefi-ahlâkî sorunlarıyla ilgili hemen hemen hiçbir konu ihmal edilmemiştir. Bugün Türkiye’de konjonktürel etkilerle gündeme getirilen soru(n)ların hepsinin ipuçlarının veya araştırma çerçevesinin bu yazılarda var olduğunu söylersem, bunun bir kendini-beğenmişlik sayılmaması gerekir. Çeşitli “soruştur-

malar” bağlamında gazetecilerin zaman zaman yönelttikleri sorularla karşılaştığımda bunun daha iyi farkına varıyorum. Bu soruların çoğunu, özellikle de ilk defa dile getirildiğini sanarak sorduklarında, naif bulmakta haklı olduğumu sanıyorum.

İkinci olarak, liberal temalar hakkında yazdıklarımın çoğunun, Türkiye ortalamasının üstünde olan ve ciddi felsefî-ahlâkî soruların yönlendirdiği yazılar olduğunu düşünüyorum. Ve yine sanmıyorum ki bunu benim söylemem ayıp bir şey olsun. Sadece benimkilerin değil; Atilla Yayla, Melih Yürüşen ve Zühtü Arslan gibi arkadaşlarımla liberal teoriyle ilgili yazılarımla da çoğu eğer Batı dillerinde kaleme alınmış olsalardı, ilgili ciddi akademik dergilerde pekâlâ yayımlanabilecek olan yazılardı (gerçi bir kısmı zaten yayımlanmıştır). Onun içindir ki Türk entelijansiyasının genellikle bunun idrakinde olmamasına hiç şaşmıyorum.

* * *

Bu onbeş yıl içinde, özellikle de LDT olarak faaliyet gösterdiğimiz son on yılda birçok şey öğrendim ama en yakıcı olanı galiba şu: Türkiye’de liberal olmak zormuş. Liberal olmanın zorluğu, tanımı gereği, her şeyden önce devletle ilgili bir durum. Tabiatı icabı otoritesini –ve dolayısıyla cebir kullanma kapasitesini- genişletme eğiliminde olan devletin bunun tam da tersinin hâkim olması için çabalayan liberallerden hazzetmemesi hiç de şaşırtıcı değil. Ve Türkiye’de çok güçlü bir devlet geleneği bulunması liberalizmin önündeki büyük engellerden biridir. Belki bu muhalefetten çekindiği içindir ki, devlet, “liberal” tanımının saptırılmasından hoşnut oluyor ve ideolojik olarak “solcu” olmayan, “çağdaş” hayat tarzına sahip çıkan ve din karşıtlığı ile temayüz eden sarsılmaz statüko savunucularının bu sıfatla anılmasına açık veya örtülü destek veriyor. Yine aynı nedenle

olsa gerektir ki, liberal olmayı, bir tür vatana ihaneti gibi göstermeye veya öyle gösterenleri el üstünde tutmaya meylediyor.

Ama, daha da önemlisi, liberal olmanın Türkiye’nin genel entellektüel ve popüler iklimine de uygun olmamasıdır. Liberal fikriyata uzaklık bakımından okumuşlar ile “so-kaktaki vatandaş” arasında esaslı bir fark görünmüyor. Liberalizm antipatisi, ne yazık ki, Türkiye’de aydınlarla halkın buluştuğu ender noktalardan birini oluşturuyor. “Aydın-halk uyuşmazlığı” dedikleri şey liberalizm karşıtlığı söz konusu olduğunda birden bire kayboluyor ve bu iki grup arasında âdeta insiyakî bir beraberlik oluşuyor. Sosyalistlerin ve kimi İslâmcıların neo-liberal “hegemonya”dan veya “dayatmalar”dan dem vurmasına bakmayın siz; Türkiye’de liberalizm bir fikir olarak hiçbir zaman –özellikle de aydınlar arasında- hâkim konumda olmamıştır. O kadar ki, Türkiye’de liberal olmak –meselâ solcu veya Kemalist olmak gibi- “olağan” veya “doğal” bir durum olarak değil de ayrıca meşrulaştırılması gereken arızî bir politik duruşmuş gibi görülmektedir. Bu bağlamda, liberal akademisyenler, sözümona özgür platformlar olması gereken üniversitelerde bile, rahat olmak şöyle dursun, aksine devamlı psikolojik baskı altında tutulmaktadır. Düşününüz ki, çeşitli üniversitelerden birçok arkadaş, LDT platformlarında yazı yazacakları zaman müstear isimler kullanmak zorunda kalıyorlar veya –benim aşağıda yapacağım gibi- LDT’nin faaliyetlerine katkı yapanlardan bahsederken kimi arkadaşların isimlerini anmaktan kaçınmak zorunda kalıyoruz.

Türkiye’nin genel fikrî-kültürel ikliminin liberalizme pek yatkın olmamasının temel nedenlerinden biri bireysellik üzerindeki geleneksel “lânet”tir. Türkiye’de, toplumdan ayrı, kendi başına bir değer olarak birey düşüncesini neredeyse kategorik olarak reddeden güçlü bir kültürel gelenek var. Bu gele-

nek özünde “kabileci”dir; kabile ethos’unu – veya, İbn Haldun’cu terimlerle söylersek, kabile “asabiye”sini- en üstün tutamak ve değer olarak görür. Bu kabilecilik aynı zamanda “zenofobik” insiyakların kaynağı ve evrenselcilik korkusunun ana dinamiğidir. Aslında, bizim hâkim kültürümüzün “devlete-tapınmacı” özelliği de temelde aynı kabileci insiyakla ilgilidir. Ve, açıklamaya bile gerek olmayan nedenlerle, bütün bunlar liberal fikriyatın tutunmasına karşı işleyen etkenlerdir.

Ülkemizde liberal olmayı zorlaştıran etkenlerden bir başkası, tutarlı özgürlükçülüğün “fincancı katırları”nı ürkütmesiyle ilgilidir. Tutarlı özgürlükçülüğün Türkiye’de başlıca iki türlü “sakınca”sı var. Birincisi, pratiğin özgürlük ilkesiyle ilişkisini sorgulamaya başladığınızda kendisini gösterir. Bu şu demek: Soyut özgürlük söylemi kendi başına devleti çok fazla rahatsız etmeyebilir; çünkü nihayet o da “liberal demokrasi” olmak iddiası gütmektedir. Ama bu ilkeyi ciddiye alıp da güncel sorunlara uyguladığınızda, özellikle de fiili baskıları eleştirmeye başladığınızda devletin gözündeki “sapıtılmış”sınız demektir; artık size tahammül edilemez. Çünkü bizde özgürlüğün lafzı, baskının ise pratiği güzeldir.

Tutarlı özgürlükçülüğün diğer sakıncası ise herkes için özgürlük istendiğinde ortaya çıkar. Çünkü, sadece devlet seçkinlerinin değil genel olarak aydınların nazarında da özgürlük öyle “zarif” bir değerdir ki, onu “hak edenler” yanında, “hak etmeyenler” de vardır. Bu anlayış açısından, hayat tarzları “ilerici” ve “çağdaş” olanların her halükârda özgürlükten istifade etmeleri gerekirken, “geri” hayat tarzını benimseyenlerin özgürlükten nemalanmaları kabul edilebilir değildir. İşte Liberal Düşünce Topluluğu çevresinin başına gelen musibetlerin çoğunun arkasında, bu ahlâk dışı ayrımı reddetmemizin gerek devlet gerekse “çağdaş” okumuşlar nezdinde yarattığı öfke yatmaktadır. Meselâ, bugün Anaya-

sa Mahkemesi üyelerinin çoğunluğunun *Liberal Düşünce* dergisini ve bendenizi malî olarak çökertmek üzere yüklü meblağlar talebiyle açtıkları davalar ancak böyle bir çerçevede anlaşılabilir. Orta zekâlı herhangi bir kimsenin kavrayabileceği gibi, kimi arkadaşlarımız eğer üniversitelerdeki başörtüsü baskısına karşı çıkmamış ve Fazilet Partisi’nin kapatılmasının hukuka aykırı olduğunu cesaretle seslendirmemiş olsalardı, kişi veya Topluluk olarak bu tür baskılara maruz kalmazdık.

Türkiye’de liberalizmin sisternli ve tutarlı bir felsefi-siyasî program olarak kendini hissettirmesini bir ölçüde zorlaştıran bir başka etken de 1990’lı yılların başlarında ortaya çıktı. Bu, benim vaktiyle “liberalimsi” olarak adlandırdığım, konjonktürel bir dalganın etkisiydi. LDT’nin ilk yıllarında, basında, ilk bakışta liberal fikriyatı çağrıştıran, ama liberal teorinin felsefi temelleriyle ilgili olmaktan çok, dünya ve Türkiye konjonktürü üstüne kimi gözlemlerden hareketle geliştirilen “Politika (policy)” analizleri etrafında bir söylem oluşturulmaya başlamıştı. Bu söylemin kurucuları her ne kadar kendilerini “liberal” olarak tanımlamıyor, hatta bazıları bu sıfatı şiddetle reddediyor idiyse de, aydın kamu oyu, söylemin kendisini esas itibarıyla liberal olarak algıyordu. Bu durumun liberalizmin niteliği hakkında bir süre kafa karışıklığına yol açmış olduğu söylenebilir.

* * *

Bu on yıl içinde Liberal Düşünce Topluluğu bütün elverişsiz şartlara rağmen hatırı sayılır bir başarı elde etti. Kısa zamanda Türkiye’nin en ciddi fikir merkezi haline gelen Topluluk, bu özelliğinden dolayı ayrıca birçok fikrî veya siyasî yenilenme arayışının da ana referansı oldu. LDT Avrupa ve Amerika’daki –başta *Institute of Economic Affairs*/İngiltere, *Atlas Economic Research Foundation*/ABD ve *Cato Institute*/ABD olmak

üzere- liberal-liberteryen fikir ve araştırma kuruluşlarının Türkiye'deki entelektüel partneri haline geldi. Felsefi-siyasî konularla ilgili olarak yayımladığımız onlarca kitap yanında, yedi yıldır çıkarmakta olduğumuz *Liberal Düşünce* ve 3. sayısı yeni çıkan *Piyasa* dergileri ile muazzam bir liberal külliyyat oluşturmuş olduk. O kadar ki, bizim liberal teori çalıştığımız ilk yıllarda konuyla ilgili Türkçe literatür, liberal-demokratik olmak iddiasındaki bir ülke için akıllara durgunluk verecek derecede zayıf iken, bugün aynı konularda araştırma yapmak isteyen –özellikle de herhangi bir Batı dilini bilmeyen- bir kişinin işi son derece kolaylaşmıştır.

Belirtmem gerekir ki, Liberal Düşünce Topluluğu'nun Türkiye'nin önde gelen düşünce ve araştırma merkezlerinden biri haline gelmesinde, Kâzım Berzeg, Atilla Yayla ve benim gibi kurucuların dışında, birçok arkadaşın çeşitli biçimlerde ciddî katkıları olmuştur, olmaktadır. Ben bunlardan sadece fikrî katkılarıyla temayüz eden arkadaşların bir kısmından kısaca söz etmek istiyorum. Bunların başında hiç şüphesiz Melih Yürüşen gelmektedir. Ben Melih'le 1993 yılında tanıştım. Yüksek lisansını yaptığı Ege Üniversitesi Felsefe Bölümü'nden hocası Prof. Dr. Ahmet Arslan, onun felsefi-entelektüel yönelimini nazara alarak, kendisine bizimle tanışmasını tavsiye etmiş. Melih'le tanışmamız son derece yararlı oldu; böylece bir yandan kendisinin liberal ilgileri daha da gelişip derinleşirken, öbür yandan da, "hoşgörü" konusunda felsefe tezi yazmış olmanın avantajını da kullanarak, çok-kültürlülük üzerinde yoğunlaştırdığı çalışmalar yoluyla, sadece liberal teoriye değil, fakat aynı zamanda genel olarak Türk siyaset teorisi literatürüne de hatırı sayılır bir katkı yaptı. Onun *Çeşitlilikten Özgürlüğe* başlıklı kitabı, felsefe camiamız farkında olmasa da, klâsik haline gelmeye aday bir felsefi araştırmadır. Türk felsefe aka-

demyasını tanıyan biri olarak, onlar arasında böyle bir çalışmayı yazabileceklerin sayısının çok fazla olmadığını rahatlıkla söyleyebilirim. Yürüşen, Topluluğun ayrıca kimi kitaplarının yayımında emek verdi ve *Liberal Düşünce*'ye özellikle ilk yıllarında yeri dolduramaz entelektüel ve idarî katkılar yaptı.

Başka bir arkadaş, İhsan Dağı'dır. Dağı, eski bir arkadaşımız olmasına rağmen, Topluluğun faaliyetlerine ancak 1993 yazında İngiltere'den döndükten sonra katılabildi. İhsan'ın entelektüel katkısı, esas itibarıyla, bizim genel olarak ihmal etmiş olduğumuz bir konuyla, liberteryen bir uluslararası düzenin oluşumu konusuyla ilgili oldu. Ayrıca, küreselleşmenin ulusal düzenleri demokratik-özgürlükçü yönde dönüştürücü potansiyeline dikkat çeken yazılar yazdı. Bu ve benzeri çalışmalarıyla İhsan Dağı bugün Türkiye'nin önde gelen liberal entelektüelleri arasında yer almakla kalmıyor, aynı zamanda medenî dünyanın birçok yerinde de itibarı olan bir uluslararası politika uzmanı olarak dikkati çekiyor.

Bana, genel olarak siyaset felsefesiyle, özel olarak da liberal teoriyle ilgili bir toplantı veya tartışmaya katılmak üzere kendinden daha genç bir akademisyenin adını ver denseydi, tereddütsüz Zühtü Arslan derdim. Onun akademik tarzını takdir etmemin nedenleri arasında, çağdaş siyaset felsefesi tartışmalarına olan vukufu kadar, anayasa teorisini siyaset teorisinin genel bağlamı içinde görmek bakımından bana benzemesinin de bulunduğunu itiraf etmeliyim. Zühtü Arslan "yeni kuşak" anayasacılar arasında geleceğe dönük olarak en fazla ümit vaat eden bir figür olarak anılmayı hak ediyor. O da gerek *Liberal Düşünce*'de gerekse yerli-yabancı başka akademik dergilerde yayımlanan yazılarıyla Türkiye'de özgürlükçü düşüncenin harcını yoğunlar arasında yer alıyor.

Keza, siyaset bilimci Ömer Çaha da özellikle liberal değer ve kurumlarla sivil toplu-

mun zorunlu ilişkisine dikkat çeken yazılarıyla liberal fikriyata katkısı göz ardı edilemeyecek olan başka bir akademisyendir. Onun da Dergiye ve Topluluğa hatırı sayılır katkıları olmuştur. Ayrıca Vahit Bıçak da gerek Topluluğun irtibatlarının genişlemesine ve faaliyetlerinin çeşitlenmesine son yıllarda yaptığı katkılarla, gerekse insan haklarına ilişkin akademik yazılarıyla ismen anılmayı hak eden arkadaşlardan biridir.

Bunların dışında, (her nedense?) yazılarıyla değilse de birçok konudaki orijinal önerileri ve çok yönlü ulusal ve uluslararası temaslarıyla Topluluğun "audience"ını genişleten Levent Korkut'u da anmalıyım. Onun özellikle Abant Plâtformu'ndan eli-yüzü düzgün metinler çıkmasında -Ömer Çaha'yla birlikte- çok büyük katkısı var.

Bu listenin okuyucuda yanlış bir izlenim doğurmasını istemem. Topluluğun entellektüel çevresi tabii ki bunlardan ibaret değil. Bunlardan başka, çeşitli faaliyetlerimize fikrî veya fiilî destek veren liberal eğilimli birçok akademisyen ve düşünce adamı var. İstanbul'dan Asaf Savaş Akat ve Eser Karakaş, Ankara'dan Güneri Akalın, İzmir'den Ahmet Arslan gibi. Bu arada, kendisiyle maalesef çok fazla işbirliği yapma şansı bulamamış olsak da, Yahya S. Tezel'in de liberal-demokratik toplum tasavvurunun aydınlatılmasına yaptığı entellektüel katkıları anmadan geçemeyeceğim.

Ayrıca, bir kısmı yurt içinde veya dışında doktora öğrencisi yahut yardımcı doçent konumunda olan daha pek çok genç arkadaşın LDT'nin faaliyetlerine katıldığını belirtmeliyim. Hatta, Topluluğun entellektüel yapısı o kadar elverişli bir ortam yaratmış ki, bu hava içinde herhangi bir akademik ünvanı olmayan, daha 20'li yaşların başlangıcındaki birçok genç arkadaşın zaman zaman şaşırtıcı derecede derinlikli yazılar yazıp, argümanlar geliştirdiklerine tanık oluyoruz. Bunların bir

kısmını *Serbest Çizgi*'de ve Topluluğun web sayfasında zaten izliyorsunuzdur. Web sayfamız bizim için ayrıca ilginç bir tecrübe de oldu. Orada sadece Ankara'daki arkadaşların değil, Türkiye'nin değişik yörelerinden liberal eğilimli düşünen insanların da son derece dikkate değer yazıları yayınlanıyor. Bunlar arasında Adana'dan yazan Ö. Faruk Özgür ile Trabzon'dan yazan Bahaattin Seçilmişoğlu'nun özel bir yeri var. Son aylarda bunlara genç akademisyen Vahap Coşkun da katıldı. Bu sayfa âdeta Türkiye'nin liberal potansiyelini temsil ediyor.

Nihayet, medyada LDT'nin tanıtımında ve faaliyetlerinin kamu oyuna duyurulmasında sempatik yaklaşımlarını esirgemeyen Nazlı Ilıcak, Taha Akyol ve Mehmet Barlas'ı da anmalıyım. Ama söz medyaya gelmişken, Gülay Göktürk'ün "kahramanca" tutumuna özel olarak işaret etmeliyim. "Kahramanca" diyorum; çünkü yukarıda kısaca bahsettiğim, Türk entelijansiyasının liberal duyarlılıklar için son derece elverişsiz olan kültürel ikliminde, liberal-liberteryen temaları sözünü hiç sakınmadan, cesaretle ve ısrarla seslendirmek gerçekten de kahramanca bir iştir. Gülay Göktürk bugüne kadar işte bunu yapmıştır ve yapmaya da devam ediyor.

* * *

Liberal Düşünce Topluluğu'nun neleri yeterince yapamadığına gelince: Benim görebildiğim kadarıyla, şimdiye kadar en zayıf kaldığımız konu, liberal fikriyatın Türkiye'deki köklerine ve geçmişine dair araştırma ve yayın faaliyeti yapmaktır. Gerçi, bu konuyla ilgili olarak *Liberal Düşünce*'de birkaç makale yayımlandı; ayrıca Cavit Bey hakkındaki bir araştırmayı da kitap olarak bastık; yakında Prens Sabahattin'in kitabı çıkacak. Ama yine de kişisel bir tecrübemden biliyorum ki, bunlar yeterli değildir. "Kişisel tecrübem" derken şunu kastediyorum: Geçenler-

de bir ortak kitap için modern Türkiye’de liberal eğilimlerin gelişmesine ilişkin bir bölüm yazmaya kalkıştığımda, üzülerek gördüm ki, böyle sentetik bir denemenin alt yapısını oluşturacak kalite ve kantitede malzeme bulunmamaktadır.

İkinci bir önemli eksiğimiz de şudur: Topluluk olarak şimdiye kadar çalışmalarımızı daha ziyade liberal toplumsal ve siyasal teorinin felsefi temellerinin tanıtılması üzerinde yoğunlaştırırken, pratik politika analizleri yapmak ve bu konuda öneriler geliştirmek konusunda aynı ölçüde çalışmadık. Böyle olmasının makul nedenleri bulunduğu elbette farkındayım: Biz Türkiye gibi liberal fikriyatın felsefi arka plânının hemen hiç bilinmediği bir ülkede faaliyet göstermeye başlamıştık ve öncelikle bu boşluğun doldurulması gerekiyordu. Ama 10 verimli yılı geride bırakmış entellektüel bir Topluluk olarak bizim artık *IEA* ve *Cato Institute* gibi siyasal karar alıcılara çeşitli kamu meseleleriyle ilgili olarak yön gösterecek somut projeler geliştirmeye başlamamız gerekiyor.

* * *

Sözü bağlarken bir noktaya daha temas etmek isterim. Son zamanlarda özellikle kimi gençler arasında bir tür “fundamentalist” liberal eğilim baş göstermeye başladı. Liberalizmi bir tür kapalı grup ideolojisi gibi algılayan bu yönelimin liberalizmin büyük entellektüel geleneğiyle hiç de uyuşmadığını belirtmeliyim. Her şeyden önce, liberal fikirlere taraftar olmakla bir cemaat oluşturmayı birbirine karıştırmamak gerekiyor. Bu münasibetle hatırlatmak isterim ki, meselâ bizim grubumuzun adındaki “Topluluk” kelimesinin “cemaat”le hiçbir ilgisi yoktur. Buradaki Topluluktan kasıt, bazı ortak amaçlara hizmet edeceği düşünülen kimi faaliyetler yapmak üzere gönüllü olarak bir araya gelen bireylerin oluşturduğu gruptur. Bu gibi faali-

yetlere katılıp katılmayacağına ve eğer katılacaksa bunun ne ölçüde ve ne şekilde olacağına karar vermek her bireyin kendisine kalmıştır. Burada genel ödevler olmadığı gibi, hiç kimse bir başkasının yaptığından veya yapmadığından sorumlu da değildir. Ayrıca, bir kimsenin LDT’nin etkinliklerine katılıyor olması onun başka kişi veya gruplarla temasını veya işbirliğini engelleyen bir durum değildir.

Öte yandan, bir liberalin politikaya veya başka alanlara ilişkin liberal önerilerin doğru olduğuna inanmasında yanlış bir yan olmakla beraber, bu doğruluğun felsefi ve ahlâki olarak temellendirilmesi gereken bir doğruluk olduğunu da unutmamak gerekiyor. Bir şey, sırf onu “biz” –yani liberaller– söylüyoruz diye kendiliğinden doğru olmaz. Ayrıca, bir projeyi veya politika önerisini doğru yapan “otoriteler”in –veya otorite bildiklerimizimizin– onu önermiş veya tasdik etmiş olmaları da değildir. Bazan çok bunaltıcı da olsa, her durumda önerdiğimiz şeyin doğruluğuna başkalarını inandırmaya gayret etmek ve muhatabımıza saygı duymak zorundayız. Kendinden emin olmak tevazuya mani değildir.

Bütün liberallerin her somut meselede aynı şekilde düşünmesi de gerekmez. Esasen, liberal-liberteryen literatürü takip edenler bilirler ki, liberaller, sadece başka dünya görüşlerine mensup olanları değil, kendileri gibi liberal olanları da eleştirirler. Birçok durumda, sonuçta önerilen aşağı yukarı aynı şey olsa da, bunu gerekçelendirme tarzı kişiden kişiye değişir. Diyebilirim ki liberallerin kendi aralarındaki tartışma, muhalifleriyle olan tartışmalarından daha heyecanlı ve çok kere daha öğreticidir. Meselâ, Norman Barry bir klâsik liberaldir ve Hayek’e özel bir saygısı vardır; ama o, aynı zamanda, Hayek’in ve diğer liberallerin en sözünü-bağışlamaz eleştircilerinden de biridir. Bunun gibi, Hayek’in özgürlük anlayışını eleştirenler arasında Kukathas ve Bouillon gibi klâsik liberaller de var-

dır. Nozick'in baş eserinin bir hedefi Rawls ise bir diğer hedefi de Rothbard gibi liberteryen anarşistlerdir. Ama aynı Rothbard, kimi Amerikan liberteryenleri tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Ayrıca, Rothbard'ın kendisi Ayn Rand çevresinden "kavga"yla ayrılmıştır. David Friedman bir yandan "Ben iktisadı asıl babamdan öğrendim" derken, öte yandan başka konularda baba Friedman'ı eleştirir; ama kendisi de kimi klâsik liberallerin eleştirisine maruz kalır.

Liberalizm büyük bir düşünce geleneğidir; onu herhangi bir entellektüel veya politik oluşumun görüş ufkuna hapsedemezsiniz. Liberalizm akıllı bir veya birkaç kişinin bir araya gelip kurguladıkları bir ideoloji değildir; o üçyüz yıllık uzun bir düşünme serüveninin muhassasıdır. Onda üçyüz küsur yıl önceki John Locke (1632-1704)'dan günümüzdeki Chandran Kukathas'a gelinceye kadar çok sayıda büyük kafanın emeği var. Bunların belli başlılarını buraya kaydetmek her halde bu yazının ana temasına aykırı düşmez, üstelik liberalizm konusunda derinleşmek isteyen genç arkadaşlara da yardımcı

olur sanıyorum: David Hume (1711-1776), Adam Smith (1723-1790), Immanuel Kant (1724-1804), Benjamin Constant (1767-1830), Wilhelm von Humboldt (1767-1835), Frederic Bastiat (1801-1850), Alexis de Tocqueville (1805-1859), John Stuart Mill (1806-1873), Herbert Spencer (1820-1902), Ludwig von Mises (1881-1973), Friedrich A. Hayek (1899-1992), Bertrand de Jouvenal (1903-1987), Karl R. Popper (1905-1988), Raymond Aron (1905-1983), Ayn Rand (1905-1982), Isaiah Berlin (1909-1997), Milton Friedman (D. 1912), Bruno Leoni (1913-1967), James Buchanan (D. 1919), Anthony de Jasay (D. 1925), Murray Rothbard (1926-1995), Thomas Sowell (D. 1930), Jan Narveson (D. 1936), Robert Nozick (1938-2002), Charles K. Rowley (D. 1939), Tibor Machan (D. 1939), Richard Epstein (D. 1943), Norman P. Barry (D. 1944), David Friedman (D. 1945), David Green, Loren E. Lomasky, Chandran Kukathas.

Ve daha niceleri...

01.10.2002

2. Baskı

Demokrasi Laiklik Resmi İdeoloji

Mustafa Erdoğan

Bu kitap, esas itibarıyla, Türkiye'nin demokrasi sorununu ele almaktadır. *Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji* ifadesi, bir bakıma, günümüz Türk siyasal sisteminin açmazlarının konu başlıkları olarak da görülebilir. Bunların ve bu kitapta ele alınan diğer sorunların, ülkemizde özgürlükçü-demokratik bir sistemin yerleşmesi bakımından hayati öneme sahip konular olduklarında şüphe yoktur. Mustafa Erdoğan bu çerçevede özgürlükten adalete, barıştan insan haklarına, hukuktan egemenlik anlayışına kadar konuyla ilgili pek çok sorunu liberal bir bakış açısından irdelemekte ve çeşitli öneriler sunmaktadır. Bu haliyle kitap sosyal bilimler araştırmacılarına olduğu kadar, genel okuyucuya da hitap etmektedir.

LIBERTE

Kitaplığımızda Özgürlüğe Yer Açın...